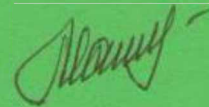

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРОТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

МАРТИНОВА ЛІЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 330.131.7:338.439

**УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА
ПІДПРИЄМСТВАХ ЗЕРНОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ**

**08.00.04 – Економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)**

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Мелітополь - 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Луганському національному аграрному університеті (м. Харків) Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Нестеренко Світлана Анатоліївна,
Таврійський державний
агротехнологічний університет
(м. Мелітополь), завідувач кафедри
менеджменту

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, доцент
Судомир Світлана Михайлівна,
Відокремлений підрозділ Національного
університету біоресурсів і
природокористування України
«Бережанський агротехнічний інститут»,
професор кафедри економіки підприємства,
завідувач відділу навчально-науково-
інноваційної діяльності

доктор економічних наук, доцент
Васильківський Дмитро Миколайович,
Хмельницький національний університет,
завідувач кафедри міжнародних
економічних відносин

Захист дисертації відбудеться 7 грудня 2018 р. о 10:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 18.819.03 у Таврійському державному аграрному університеті за адресою: 72310, Запорізька обл., м. Мелітополь, проспект Богдана Хмельницького, 18, корпус №1, ауд. 1.111.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Таврійського державного аграрного університету за адресою: 72310, Запорізька обл., м. Мелітополь, проспект Богдана Хмельницького, 18.

Автореферат розісланий «26» жовтня 2018 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат економічних наук, доцент

С.В. Косторной

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Подолання кризових явищ в економіці України та подальший розвиток ринкових відносин потребує підвищення рівня стійкості економічної системи в цілому та її найважливіших елементів – підприємств. Негативним фактором, що знижує рівень стійкості будь-якої економічної системи, є ризик, дослідження інструментарію управління яким сьогодні є актуальним науковим завданням.

Теоретичні та прикладні аспекти проблеми управління ризиками в сучасній економічній науці, проблеми формування системи ефективного антиризикового менеджменту агропромислового підприємства досліджено у працях відомих вітчизняних учених: В.Г. Андрійчука, І.Р. Бузько, Д.М. Васильківського, В.В. Вітлінського, В.М. Гранатурова, В.К. Збарського, С.М. Ілляшенко, С.А. Нестеренко, С.І. Наконечного, С.М. Судомир, В.В. Чепурко, О.І. Ястремського та ін. Значний внесок у дослідження зазначеної проблеми здійснили зарубіжні вчені: І.Т. Балабанов, М. Лапуста, Ф. Найт, Дж. Нейман, О. Моргенштерн та ін. Незважаючи на широкі дослідження проблематики управління ризиками в сучасній економічній науці, проблема формування системи ефективного антиризикового менеджменту агропромислового підприємства не є остаточно вирішеною.

У сучасних умовах особливого значення набуває формування дієвої системи антиризикового управління в агропромисловому секторі, як секторі особливо вразливому до дії факторів невизначеності зовнішнього та внутрішнього середовища господарювання. На окрему увагу заслуговує дослідження проблем управління ризиками зернопродуктового підкомплексу як базової складової системи агропромислового виробництва в Україні та зменшення рівня негативного впливу ризику. Це й обумовило необхідність подальших досліджень системи антиризикового управління в агропромисловому секторі й визначило актуальність теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до тематики науково-дослідної роботи кафедри менеджменту, статистики та економічного аналізу Луганського національного аграрного університету (м. Харків) Міністерства освіти і науки України. При виконанні держбюджетної теми «Управлінські аспекти модернізації аграрного виробництва в умовах інтеграції України до Європейського економічного простору» (номер державної реєстрації 0116 U 005247, 2016-2018 рр.) автором розроблено процедури комплексної експертної оцінки ризику господарської діяльності підприємства зернопродуктового підкомплексу.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в науковому обґрунтуванні теоретико-методичних положень і розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення інструментарію управління ризиком господарської діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу в Україні.

Відповідно до визначеної мети поставлено й вирішено такі **задачі**:

- вивчити розвиток наукових поглядів на сутність категорії «ризик господарської діяльності» в контексті підприємств зернопродуктового підкомплексу;
- визначити підходи до формування системи інформаційно-аналітичного забезпечення управління ризиками господарської діяльності підприємств

зернопродуктового підкомплексу;

- виділити тенденції розвитку зернопродуктового підкомплексу та встановити їх взаємозв'язок з факторами ризику в зернопродуктовому підкомплексі;

- обґрунтувати методичні підходи до управління ризиками господарської діяльності;

- розробити інструментарій інтегрованої оцінки ризику втрати платоспроможності підприємства зернопродуктового підкомплексу;

- сформуванати підхід до комплексної оцінки ризиків господарської діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу;

- розробити математичний інструментарій експертної комплексної оцінки ризику господарської діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу;

- розробити комплексний механізм формування адаптивної стратегії управління ризиками господарської діяльності підприємства зернопродуктового підкомплексу на основі використання теорії ігор.

Об'єкт дослідження – процес управління ризиками господарської діяльності на підприємствах зернопродуктового підкомплексу.

Предмет дослідження – теоретико-методичні та практичні аспекти управління ризиками на підприємствах зернопродуктового підкомплексу.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених у роботі задач використано діалектичний метод наукового пізнання та загальнонаукові методи дослідження: комплексного аналізу й синтезу, формальної і діалектичної логіки (при вивченні сутності поняття «ризика господарської діяльності»); індукції та дедукції (при дослідженні сутнісних характеристик і природи господарських ризиків підприємств); історичний та логічний методи (при дослідженні еволюції наукових підходів до управління ризиками господарської діяльності підприємств); абстрактно-логічний (для теоретичного узагальнення та при формуванні висновків); метод порівняння і синтезу (при виявленні особливостей системи управління ризиками на підприємствах зернопродуктового підкомплексу); метод контент-аналізу (при визначенні сутності й змісту понять «ризик господарської діяльності підприємства» та «кластер»); метод комплексного дослідження (при дослідженні інструментарію оцінки ризиків господарської діяльності); метод статистичного дослідження (у процесі аналізу динаміки показників діяльності підприємств та індикаторів ризику господарської діяльності); метод математичного моделювання (при формуванні моделей оцінки ризику господарської діяльності для підприємств зернопродуктового підкомплексу); метод експертної оцінки (при оцінці слабо формалізованих факторів ризику господарської діяльності).

Інформаційною базою дослідження є праці провідних українських та іноземних вчених у галузі управління ризиками господарської діяльності агропромислових підприємств, зокрема, підприємств зернопродуктового підкомплексу; міжнародні й вітчизняні нормативно-правові акти з питань управління ризиками господарської діяльності агропромислових підприємств; дані Державної служби статистики України, міжнародних організацій, вітчизняна й зарубіжна монографічна література, аналітичні публікації у фахових виданнях; результати власних досліджень автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в удосконаленні теоретико-методичних засад розробки аналітичного інструментарію управління ризиками господарської діяльності на підприємствах зернопродуктового підкомплексу.

Конкретні наукові результати, які розкривають особистий внесок автора в розробку досліджуваної проблеми та характеризують новизну роботи, полягають у такому:

удосконалено:

структуру та зміст математичного інструментарію експертної комплексної оцінки ризику господарської діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу, що є теоретичним підґрунтям для реалізації адаптивної стратегії управління ризиками господарської діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу (с. 10-12);

інструментарій формування адаптивної стратегії управління ризиками господарської діяльності підприємств на основі використання теорії ігор, що дає можливість підвищити гнучкість системи управління ризиками господарської діяльності зернопереробних підприємств та формалізувати завдання вибору стратегії управління ризиком господарської діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу (с. 12-14);

інструментарій оцінки ризику втрати платоспроможності підприємства зернопродуктового підкомплексу на основі поєднання інтегрованих фінансових моделей оцінки ризику втрати платоспроможності та методів рейтингової оцінки, що забезпечило формування інтегрованого інструментарію оцінки ризику втрати платоспроможності підприємства (с. 7);

методичні підходи до комплексної оцінки ризиків господарської діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу на основі структуризації факторів ризику та обґрунтування відповідних індикаторів ризику з метою оцінки впливу окремих факторів ризику на загальний рівень ризику господарської діяльності підприємств (с. 9);

модель інформаційно-аналітичного забезпечення підприємства зернопродуктового підкомплексу в контексті управління ризиками господарської діяльності, яка формалізує завдання управління ризиками підприємства зернопродуктового підкомплексу на основі посилення інформаційно-аналітичної складової системи управління з урахуванням дії принципу адаптивності в менеджменті підприємства (с. 8);

дістали подальшого розвитку:

дослідження сутності й змісту поняття «ризик господарської діяльності підприємства», як складної об'єктивно-суб'єктивної категорії, що характеризується ймовірністю втрати різного роду ресурсів та/або відхиленням фінансово-економічних результатів господарської діяльності підприємства від запланованих в умовах існування альтернативних управлінських рішень (с. 5);

підходи до структуризації методів управління ризиками господарської діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу з позицій їх розподілу або передачі, й практичні аспекти вибору методів управління господарськими ризиками на підприємствах зернопродуктового підкомплексу (с. 6);

системна характеристика проблемного поля розвитку зернопродуктового підкомплексу з метою обґрунтування пріоритетного характеру кластерів як форми диверсифікації ризиків господарської діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу (с. 6).

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що основні положення, викладені автором, доведено до рівня прикладних рекомендацій, що

дають можливість створити умови для удосконалення системи управління господарськими ризиками на підприємствах зернопродуктового підкомплексу відповідно до потреб економіки України.

Наукові розробки автора знайшли застосування у практиці управління ризиками господарської діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу на регіональному рівні: Департамент агропромислового розвитку Луганської обласної державної адміністрації (довідка №37-2/2-651 від 22.12.2017 р.) – при підготовці рекомендацій щодо вдосконалення державної політики розвитку агропромислового сектору економіки; Управління агропромислового розвитку Старобільської районної державної адміністрації (довідка №98 від 17.04.2018 р.) – при підготовці рекомендацій з удосконалення регіональної політики розвитку зернопродуктового підкомплексу АПК; зернопродуктових підприємств ПрАТ «Агротон» (довідка №74 від 12.04.2018 р.) – при проведенні комплексної експертної оцінки загального рівня ризику господарської діяльності підприємства; ТОВ «Старобільський елеватор» (довідка №63 від 20.12.2017 р.) та ТОВ «Айдарський пекар» (довідка №41 від 10.04.2018 р.) – при формуванні адаптивної стратегії управління ризиками господарської діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу на основі застосування теорії ігор.

Основні положення дослідження використовуються в навчальному процесі Луганського національного аграрного університету при підготовці навчально-методичного забезпечення та викладанні дисципліни «Управління фінансовими ризиками» (довідка № 01-01/52 від 16.01.2018 р.), а також у навчальному процесі Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля при підготовці навчально-методичного забезпечення та викладанні дисципліни «Господарське право» (довідка №447/08 від 13.04.2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, викладені в дисертації, одержано здобувачем самостійно та знайшли відображення в опублікованих автором працях. Із наукових робіт, опублікованих у співавторстві, використано тільки ті ідеї та положення, які є результатом особистих досліджень.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження, доповідались й отримали схвалення на зарубіжних, міжнародних та регіональних наукових та науково-практичних конференціях: VI Міжнародній науково-практичній конференції «Методологія та практика менеджменту в XXI столітті: загальнодержавні, галузеві та регіональні аспекти» (м. Полтава, 2012 рік); Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегія збалансованого розвитку агроєкосистем України» (м. Київ, 2013 р.); I Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Фінансові механізми розвитку України в умовах економічної нестабільності» (м. Луганськ, 2014 р.); III Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів і молодих учених «Актуальні проблеми використання економічного потенціалу: держава, регіон, підприємство» (м. Бердянськ, 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Пошук ефективних механізмів господарювання в контексті сучасної економічної теорії» (м. Одеса, 2014 р.); V Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Бюджетно-податкова політика України: до і після АТО на Донбасі» (м. Северодонецьк, 2014 р.); II Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Модернізація фінансово-кредитної системи: досвід та перспективи» (м. Северодонецьк, 2015 р.); International Scientific Conference «Modern Transformation of Economics and

Management in the Era of Globalization» (Klaipeda, 2016); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Залучення соціально відповідальних інвестицій: проблеми і перспективи» (м. Київ, 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Перспективні напрямки розвитку економіки, управління та права: теорія і практика» (м. Полтава, 2018 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 22 наукові роботи загальним обсягом 9,38 д.а., з яких особистий внесок автора становить 8,49 д.а., серед яких 1 стаття в колективній монографії, 9 статей у наукових фахових виданнях, 2 статті в збірниках наукових праць, 10 публікацій у матеріалах наукових конференцій.

Структура й обсяг роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел зі 190 найменувань, 13 додатків. Основний зміст роботи викладений на 175 сторінках, містить 41 таблицю і 20 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, зв'язок роботи з науковими програмами, темами, планами, визначено мету, задачі, об'єкт і предмет дослідження, розкрито методологічні засади роботи, сформульовано наукову новизну, висвітлено практичне значення одержаних результатів, наведено перелік апробацій результатів дослідження, відомості про публікації за темою дослідження, структуру та обсяг роботи.

У першому розділі «**Теоретичні передумови управління ризиками господарської діяльності на підприємствах зернопродуктового підкомплексу**» викладено результати дослідження сутності ризиків господарської діяльності підприємства та факторів ризику в залежності від основних видів бізнес-процесів з урахуванням їх керованості. Проведено аналіз та здійснено класифікацію методів управління ризиками господарської діяльності на підприємствах зернопродуктового підкомплексу з позицій розподілу або передачі ризиків, визначено пріоритетність застосування методу диверсифікації ризиків господарської діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу за допомогою застосування кластерів. Досліджено тенденції та проблеми розвитку системи управління ризиками господарської діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу та встановлено їх взаємозв'язок із основними факторами ризику господарської діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу.

Виділені основні напрями трактувань економічної сутності категорії «ризик господарської діяльності», що висвітлюють проблеми теорії, оцінки й аналізу ризиків з позицій підходів теорії ймовірності; орієнтацію на теоретичні та практичні проблеми застосування економіко-математичних методів аналізу з метою виявлення фактичних відхилень від запланованих результатів та застосування методик якісного й кількісного вимірювання факторів ризику.

На основі узагальнення та систематизації підходів до трактування сутності категорії «ризик господарської діяльності підприємства» запропоновано розуміти її як складну об'єктивно-суб'єктивну категорію, яка характеризується ймовірністю втрати різного роду ресурсів та/або відхиленням фінансово-економічних результатів господарської діяльності підприємства від запланованих в альтернативних умовах прийняття управлінського рішення.

Упорядкування напрямів класифікації ризиків з урахуванням особливостей господарської діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу дало можливість здійснити розподіл факторів ризику господарської діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу в залежності від основних видів бізнес-процесів за можливим ступенем їх керованості. Структуру інструментарію управління ризиками господарської діяльності, упорядковану за способами впливу на ризик, прийомами зниження ризику, формами профілактики ризиків, способами ухилення від ризику, методами локалізації ризику, характером дисипації та компенсації ризику, доповнено, класифікаційною ознакою розподілу або передачі ризиків, що включає методи мінімізації ризиків за рахунок власних ресурсів підприємства та методи розділення та/або передачі ризиків третім особам.

У системі антиризикового управління підприємствами зернопродуктового підкомплексу обґрунтовано пріоритетність застосування методу диверсифікації ризиків, заснованому на розподіленні загального ризику шляхом об'єднання з іншими учасниками, зацікавленими в успіху загальної справи, шляхом застосування організаційної форми кластерів.

Визначено взаємозв'язок проблем розвитку зернопродуктового підкомплексу з факторами ризику зернопродуктового підкомплексу України (рис. 1).

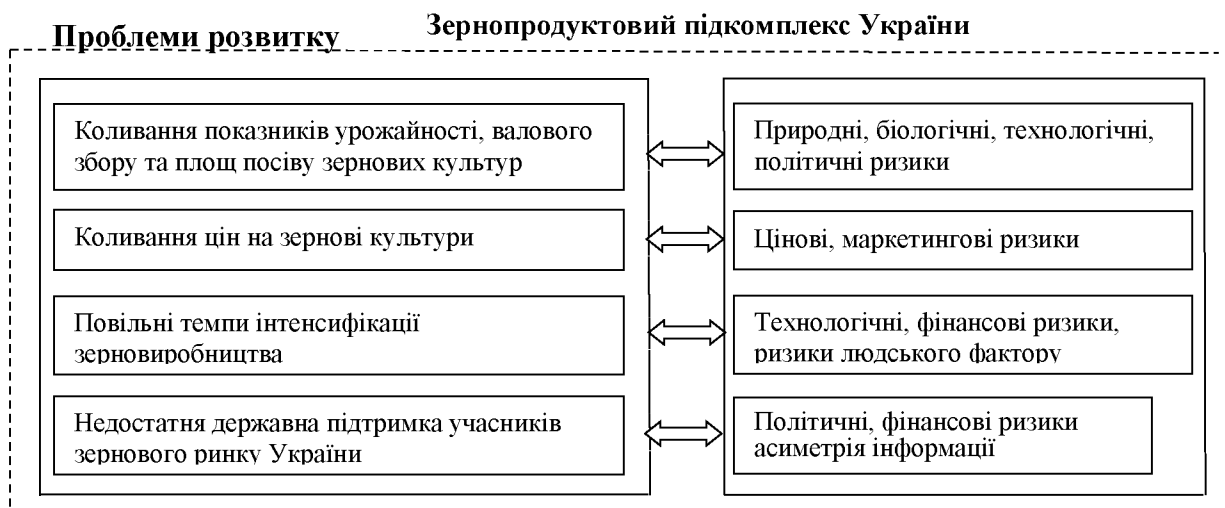

Рис.1. Структура проблемного поля розвитку та управління ризиками зернопродуктового підкомплексу України

Джерело: розробка автора

На підставі проведеного контент-аналізу автором сформульовано власне визначення поняття «кластер», як добровільного територіально-економічного та міжгалузевого об'єднання визначених виробничих підприємств, наукових установ і органів влади, пов'язаних між собою складною системою взаємовідносин, основною метою об'єднання яких є реалізація спільних інтересів у сфері збільшення конкурентоспроможності певного виду продукції, товарів, робіт і послуг, підвищення ефективності виробництва й інвестиційної привабливості на макро- і мікрорівнях шляхом виробничого й інформаційного обміну технологій, досвіду й знань, а також зменшення впливу ризиків на господарську діяльність шляхом їх перерозподілу між учасниками (суб'єктами) кластеру.

У другому розділі «Сучасний стан управління ризиками господарської діяльності на підприємствах зернопродуктового підкомплексу» автором

розроблено модель інформаційно-аналітичного забезпечення господарської діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу в контексті управління ризиками господарської діяльності; проведено діагностику ризику втрати платоспроможності підприємств зернопродуктового підкомплексу на прикладі підприємств Луганської області з використанням інтегральних моделей оцінки ризику втрати платоспроможності підприємств та із застосуванням інструментарію рейтингової оцінки для отримання узагальнюючого показника оцінки рівня ризику втрати платоспроможності підприємств зернопродуктового підкомплексу; здійснено аналіз факторів ризику макро- та мікросередовища господарювання підприємств у межах комплексної оцінки загального рівня ризику господарської діяльності підприємств як передумови для розробки стратегії управління ризиком господарської діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу.

Становлення інформаційної економіки та набуття інформацією значення ключового ресурсу, що забезпечує конкурентні переваги на ринку, обумовлює нагальні потреби інформатизації аграрного сектору України. Системне дослідження інформаційно-аналітичного забезпечення управління ризиками господарської діяльності підприємств дало можливість розробити модель інформаційно-аналітичного забезпечення підприємств зернопродуктового підкомплексу в контексті управління ризиками господарської діяльності (рис. 2). Значення запропонованої моделі обґрунтовується прямо пропорційною залежністю між рівнем ризику та ступенем невизначеності, що обумовлюється недостатністю чи відсутністю інформації в системі антиризикового управління. Головною метою підсистеми інформаційно-аналітичного забезпечення підприємства зернопродуктового підкомплексу в контексті управління ризиками є усунення або попередження ситуацій невизначеності щодо розвитку подій, які відбуваються у зовнішньому економічному середовищі, та пов'язаних з ними можливих ризиків шляхом збору інформації, її аналізу та прийняття на підставі результатів проведеного аналізу рішень з вибору певних методів управління ризиками.

На основі поєднання інструментарію оцінки статичних показників і показників динаміки в межах інтегральних фінансових моделей оцінки ризику втрати платоспроможності з методами рейтингової оцінки сформовано інтегрований інструментарій оцінки ризику втрати платоспроможності підприємства зернопродуктового підкомплексу, що було апробовано на підприємствах: ПрАТ «Агротон», ТОВ «Старобільський елеватор» та ТОВ «Айдарський пекар».

Критерії інтерпретації результатів оцінки ризику на основі використання інтегральних моделей діагностики ризику втрати платоспроможності підприємств доповнено критеріями інтерпретації змін показників у динаміці, що розширює аналітичні можливості використаних моделей для прийняття управлінських рішень у сфері управління ризиками господарської діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу України.

Обґрунтовано доцільність використання комплексного підходу до оцінки ризиків господарської діяльності на підприємствах зернопродуктового підкомплексу, що включає аналіз факторів макро- та мікросередовища господарювання підприємств. Узагальнена характеристика показників комплексної оцінки ризиків господарської діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу на прикладі ПрАТ «Агротон», ТОВ «Старобільський елеватор» та ТОВ «Айдарський пекар» наведена в таблиці 1.

БЛОК ФОРМУВАННЯ ВХІДНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ АПК

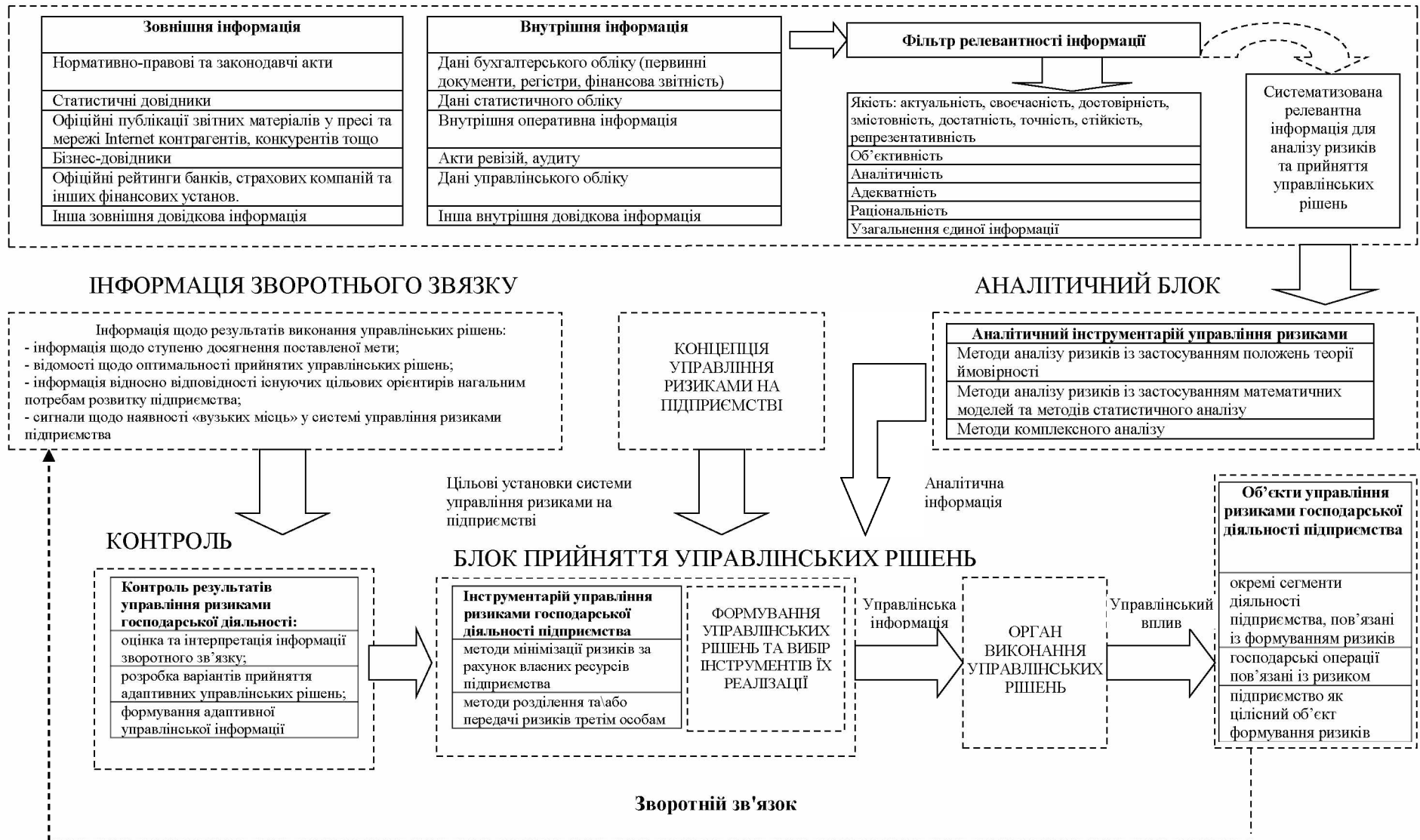

Рис. 2. Модель інформаційно-аналітичного забезпечення в контексті управління ризиками господарської діяльності підприємства зернопродуктового підкомплексу

Джерело: розробка автора

Узагальнена характеристика показників комплексної оцінки ризиків господарської діяльності

№	Показник	Значення / характеристика показника	Інтерпретація значення показника
I. Показники комплексної оцінки ризику макросередовища господарської діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу			
1	Ризик країни	Високий	Характеризує негативний прогноз довгострокового розвитку, поступове зниження кредитного рейтингу, високий рівень ризику банківської системи, низький рівень інвестиційної привабливості, недовіру до національної валюти, складні умови для ведення бізнесу, політичну та соціальну нестабільність
2	Показник зонального ризику коливань урожайності зернових культур	0,860	Характеризує приналежність Луганської області до зони низького ризику коливань урожайності зернових культур порівняно з іншими регіонами України
II. Показники комплексної оцінки ризику мікросередовища господарської діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу			
1	Ризик втрати платоспроможності підприємства (розраховано у підрозділі 2.2 дисертаційної роботи): 1. ПрАТ «Агротон» 2. ТОВ «Старобільський елеватор» 3. ТОВ «Айдарський пекар»	92,8 112,1 95,3	Дуже низький Низький Дуже низький
2	Середнє співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості підприємств протягом аналізованого періоду: 1. ПрАТ «Агротон» 2. ТОВ «Старобільський елеватор» 3. ТОВ «Айдарський пекар»	0,688 0,95 2,546	Прийнятне співвідношення Прийнятне співвідношення Незадовільне співвідношення (тенденція до перевищення дебіторської заборгованості над кредиторською)
3	Ризик зниження прибутковості підприємства (коефіцієнт варіації значень чистого прибутку): 1. ПрАТ «Агротон» 2. ТОВ «Старобільський елеватор» 3. ТОВ «Айдарський пекар»	0,345 0,502 -1,867	Низький рівень ризику Середній рівень ризику Високий рівень ризику
4	Ризик зниження рентабельності власного капіталу (коефіцієнт варіації показника рентабельності власного капіталу): 1. ПрАТ «Агротон» 2. ТОВ «Старобільський елеватор» 3. ТОВ «Айдарський пекар»	0,3027 0,5341 -1,5641	Низький рівень ризику Середній рівень ризику Високий рівень ризику
5	Ризик зниження рентабельності продаж (коефіцієнт варіації показника продаж): 1. ПрАТ «Агротон» 2. ТОВ «Старобільський елеватор» 3. ТОВ «Айдарський пекар»	0,3865 0,606 -1,7576	Низький рівень ризику Середній рівень ризику Високий рівень ризику

Джерело: розраховано автором

Розраховані дані комплексної оцінки ризику підприємств зернопродуктового підкомплексу є основою для формування механізму вибору стратегії управління ризиком підприємств зернопродуктового підкомплексу.

У третьому розділі «Удосконалення інструментарію управління ризиками господарської діяльності на підприємствах зернопродуктового підкомплексу» запропоновано пріоритетні напрями удосконалення державного регулювання системи управління ризиками на підприємствах зернопродуктового підкомплексу; удосконалено методику розрахунку мінімальної інтервенційної ціни для підприємств, які знаходяться в зоні ризикованого землеробства; розроблено математичний інструментарій та процедури комплексної експертної оцінки загального рівня ризику господарської діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу, що включають визначення структури факторів ризику та їх безпосередню експертну оцінку; сформовано модель вибору стратегії управління ризиками господарської діяльності зернопереробного підприємства з застосуванням інструментарію теорії ігор.

На основі узагальнення результатів дослідження факторів ризику з використанням експертних оцінок визначено основні групи факторів ризику господарської діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу: 1. «природа», що характеризує фактори, зумовлені непередбачуваною зміною природно-кліматичних умов та, відповідно, коливанням урожайності зернових культур; 2. «ринок», що узагальнює ринкові фактори ризику, які обумовлюють сприятливі чи несприятливі зовнішні умови для господарської діяльності зернопродуктового підприємства; 3. «підприємство», що включає внутрішні фактори ризику, обумовлені характером діяльності самого підприємства. Побудова цілісної моделі формування ризику потребує доповнення визначених груп факторів ризику, додатковим елементом-регулятором – в особі держави, що в сукупності забезпечує формування узагальнюючого вектору ризику підприємства та є основою побудови моделі формування сукупного ризику господарської діяльності підприємства зернопродуктового підкомплексу (рис. 3).

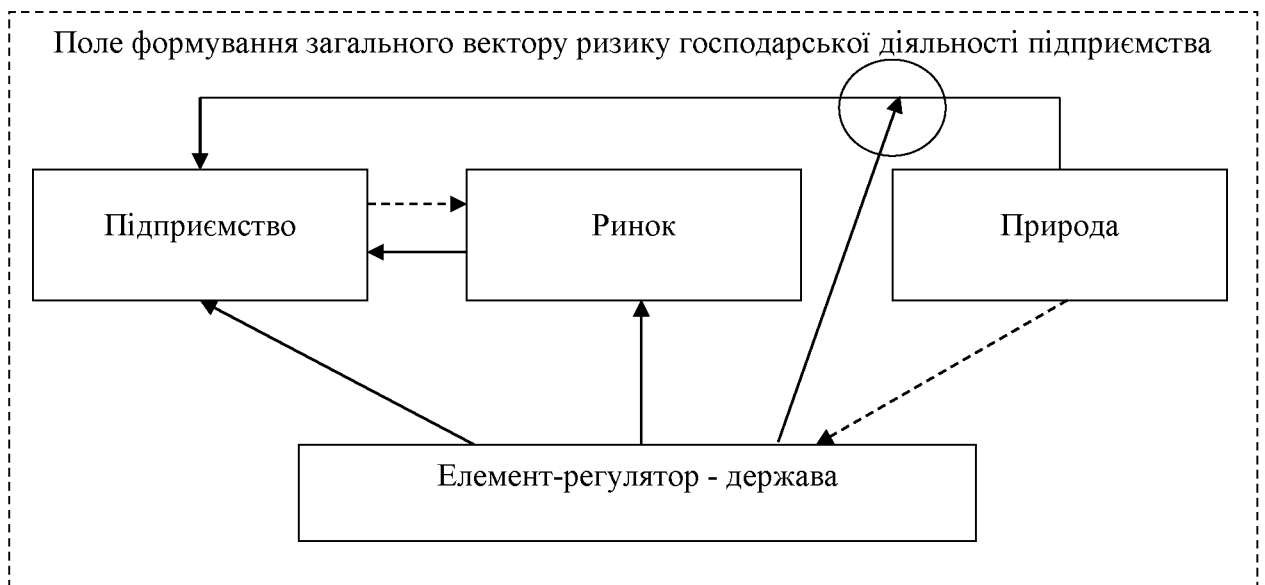

Рис. 3. Модель системи формування сукупного ризику господарської діяльності підприємства зернопродуктового підкомплексу

Джерело: розробка автора

Запропоновано пріоритетні напрями удосконалення державного управління

ризиками на підприємствах зернопродуктового підкомплексу, спрямовані на забезпечення системної державної підтримки із застосуванням механізмів цінового регулювання продуктів зернопродуктового підкомплексу, застосування елементів страхування, протекціонізму вітчизняних виробників зерна, сприяння інтенсифікації розвитку зернопродуктового підкомплексу, державної підтримки диверсифікації ризиків шляхом розвитку новітніх форм співробітництва на основі організації зернопродуктових кластерів, усунення асиметрії інформації серед суб'єктів господарювання зернопродуктового підкомплексу.

Розроблена удосконалена методика розрахунку мінімальної заставної (або інтервенційної) ціни для підприємств, які знаходяться в зоні ризикованого землеробства, за рахунок включення до структури ціни індексу страхових витрат за умови визначення критичного рівня показника зонального ризику.

У результаті проведеного дослідження механізму формування математичних моделей оцінки ризиків господарської діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу, обґрунтовано доцільність використання експертних оцінок у процесі вирішення слабоформалізованих задач діагностики ризиків господарської діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу.

Розроблено математичний інструментарій та процедури комплексної експертної оцінки загального рівня ризику господарської діяльності зернопереробних підприємств, що включають визначення структури факторів ризику та їх експертну оцінку (табл. 2).

Таблиця 2

Схема комплексної експертної оцінки загального рівня ризику господарської діяльності підприємства зернопродуктового підкомплексу

Експерт \ Фактор ризику	Експерт 1	Експерт 2	Експерт 3	...	Експерт n
Питома вага оцінки експерта в загальній оцінці	d_1	d_2	d_3	...	d_n
Фактор ризику 1	r_{11}	r_{21}	r_{31}	...	r_{n1}
	$Y(r_{11})$	$Y(r_{21})$	$Y(r_{31})$	...	$Y(r_{n1})$
Фактор ризику 2	r_{12}	r_{22}	r_{32}	...	r_{n2}
	$Y(r_{12})$	$Y(r_{22})$	$Y(r_{32})$	...	$Y(r_{n2})$
Фактор ризику 3	r_{13}	r_{23}	r_{33}	...	r_{n3}
	$Y(r_{13})$	$Y(r_{23})$	$Y(r_{33})$	...	$Y(r_{n3})$
...	...	...	...	...	...
	...	...	...	...	...
Фактор ризику m	r_{1m}	r_{2m}	r_{3m}	...	r_{nm}
	$Y(r_{1m})$	$Y(r_{2m})$	$Y(r_{3m})$	...	$Y(r_{nm})$

Джерело: розробка автора

При цьому показник r_{nm} відображає експертну оцінку рівня m -того ризику n -тим експертом, а показник $Y(r_{nm})$ – визначає питому вагу m -того ризику в загальній оцінці ризику, визначену n -тим експертом, d_n - характеризує ступінь довіри оцінкам окремих експертів, що виражається через встановлення питомої ваги їх оцінки в загальній оцінці факторів ризику.

Запропоновано модель комплексної експертної оцінки загального рівня

ризикую господарської діяльності підприємства зернопродуктового підкомплексу, що забезпечує узагальнення отриманих експертних оцінок, з урахуванням коефіцієнту зонального ризику

$$R_{заг} = k_{з.р.} \times \sum_{K=1}^{K=m} (r_{сзк} \times Y_{сзк}), \quad (1)$$

де $R_{заг}$ – загальний рівень ризику, $k_{з.р.}$ – коефіцієнт зонального ризику, $r_{сзк}$ – середньозважена оцінка k -го фактору ризику, $Y_{сзк}$ – середньозважена вага k -го фактору ризику в загальній оцінці ризику господарської діяльності зернопродуктового підприємства, значення індексу $K = 1, 2, 3, \dots, m$. При цьому, m – загальна кількість обраних для оцінки факторів ризику.

За результатами проведеної комплексної експертної оцінки загального рівня ризику господарської діяльності на прикладі підприємств зернопродуктового підкомплексу середній рівень ризику отриманий для ПрАТ «Агротон» ($R_{заг}=2,71$) та ТОВ «Старобільський елеватор» ($R_{заг}=2,94$), високий рівень ризику отримано для ТОВ «Айдарський пекар» ($R_{заг}=3,34$).

На основі отриманих результатів оцінки загального рівня ризику господарської діяльності визначено поточний стан управління ризиками господарської діяльності досліджуваних підприємств та окреслено вихідні передумови для обґрунтування вибору стратегії управління ризиками господарської діяльності. Для встановлення довгострокових цілей і пріоритетів управління ризиками господарської діяльності досліджено механізм вибору стратегії управління ризиками господарської діяльності підприємства зернопродуктового підкомплексу, що характеризує набір ігрових ситуацій, в яких беруть участь три умовних гравці – «природа», «ринок», «підприємство», характер дій та взаємодій яких характеризують ставлення керівництва до управління ризиками й визначають вибір підприємством певної стратегії управління ризиками господарської діяльності.

Опис ситуації вибору стратегії управління ризиками господарської діяльності з трьома гравцями Π (природа), P (ринок) та $\Pi\Pi$ (підприємство) можна здійснити на основі тривимірної матриці, яку для наочності розкладено у двовимірний вигляд за критерієм вибору стратегії управління ризиком гравця Π – «Підприємство» та наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Матриця опису ситуації вибору стратегії управління ризиком господарської діяльності на основі використання інструментарію теорії ігор

Варіанти поведінки гравця Π (природа)	Стратегії поведінки гравця P (ринок)								
	РВ	РС	РН	РВ	РС	РН	РВ	РС	РН
ПС	1	2	3	10	11	12	19	20	21
ПН	4	5	6	13	14	15	22	23	24
ПНС	7	8	9	16	17	18	25	26	27
	ППО (обережна стратегія)			ППЗ (зважена стратегія)			ППР (ризикова стратегія)		
	Стратегії поведінки гравця $\Pi\Pi$ (підприємство)								

Джерело: розробка автора

Особливості рішення матричної гри характеризуються ситуацією повної невизначеності, що означає відсутність інформації про імовірнісні стани середовища («природа»), відомі лише діапазони значень розглянутих величин.

Обґрунтовано, що прийняття рішень щодо формування стратегії управління ризиком господарської діяльності підприємств ґрунтується на визначенні тенденцій формування ризиків гравцями Π (природа) та P (ринок) і прогнозуванні на їхній основі рівня впливу відповідних факторів ризику в майбутньому періоді. У випадку зміни ситуації на ринку або зміни впливу природно-кліматичних факторів стратегія управління ризиками господарської діяльності може бути скоректована відповідно до змінюваних умов господарювання (табл. 4).

Таблиця 4

Характеристика результуючих показників ігрових ситуацій вибору стратегії управління ризиком господарської діяльності на прикладі підприємств ПрАТ «Агротон», ТОВ «Старобільський елеватор» та ТОВ «Айдарський пекар»

Підприємство	Інтерпретація показників оцінки рівня ризику за окремими факторами			№ куба ігрової ситуації / можлива альтернатива стратегічного вибору
	Π (природа)	P (ринок)	ПП (підприємство)	
ПрАТ «Агротон»	2,7 (середній рівень ризику – нейтральний характер впливу - ПН)	3,9 (високий рівень ризику – негативний характер впливу - РН)	2,5 (середній рівень ризику – зважена стратегія управління ризиком)	15
ТОВ «Старобільський елеватор»			3,2 (високий рівень ризику – ризикова стратегія)	24 → 15
ТОВ «Айдарський пекар»			4,4 (дуже високий рівень ризику – ризикова стратегія)	24 → 6

Джерело: розраховано автором

У результаті проведеного дослідження визначено, що найбільш оптимальним інструментом вирішення поставленої задачі вибору стратегії управління ризиком господарської діяльності зернопродуктового підприємства є використання критерію Севіджа, який полягає у виборі рішення на основі функції ризику $V_k(i, j)$ з використанням принципу гарантованого результату (табл. 4).

Таблиця 4

Матриця оцінки ризиків господарської діяльності зернопродуктового підприємства на основі використання критерію Севіджа

k		Природа		
		ПС	ПН	ПНС
Підприємство	ППО	$B_k(1) - w_k(1,1)$	$B_k(2) - w_k(1,2)$	$B_k(3) - w_k(1,3)$
	ППЗ	$B_k(1) - w_k(2,1)$	$B_k(2) - w_k(2,2)$	$B_k(3) - w_k(2,3)$
	ППР	$B_k(1) - w_k(3,1)$	$B_k(2) - w_k(3,2)$	$B_k(3) - w_k(3,3)$

Джерело: розробка автора

З матриці ризиків отримано

$$Q_{\text{ППО}}^k = \max\{B_k(1) - w_k(1,1), B_k(2) - w_k(1,2), B_k(3) - w_k(1,3)\},$$

$$Q_{\text{ППЗ}}^k = \max\{B_k(1) - w_k(2,1), B_k(2) - w_k(2,2), B_k(3) - w_k(2,3)\},$$

$$Q_{\text{ППР}}^k = \max\{B_k(1) - w_k(3,1), B_k(2) - w_k(3,2), B_k(3) - w_k(3,3)\}.$$

Отже, відповідно до критерію Севіджа, шукана стратегія управління

ризиками господарської діяльності підприємства має вигляд (2)

$$\min (Q_{\text{ППО}}^k, Q_{\text{ППЗ}}^k, Q_{\text{ППР}}^k) \quad (3.17)$$

Характеризуючи стратегічне поле управління ризиками господарської діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу, слід зазначити такі ключові орієнтири:

1. Фактор ризику, що генерується гравцем П (природа) є майже некерованим, однак, зниження рівня негативного впливу цього фактору є можливим на основі застосування інструментів страхування за умов участі у процесі управління ризиком елемента-регулятора Д (держави).

2. Фактор ризику, що генерується гравцем Р (ринок) є також майже некерованим з боку гравця ПП (підприємство), однак піддається впливу елемента-регулятора в особі держави. Способом захисту від негативного впливу фактору ризику Р, на наш погляд, є застосування методу диверсифікації на основі створення галузевих кластерів у зернопродуктовому підкомплексі та розподілу ризиків між їх учасниками.

3. Принцип «обмеженої раціональності» Саймона обумовлює існування факторів ризику, що генеруються гравцем ПП (підприємство), способом зниження якого є удосконалення інструментарію управління ризиком господарської діяльності підприємства, забезпечення вибору найбільш адекватної умовам господарювання стратегії управління ризиком із урахуванням принципів адаптивності та диверсифікації на основі створення зернопродуктових кластерів.

Обґрунтовано, що реалізація комплексу запропонованих у дисертаційній роботі заходів із удосконалення управління ризиками господарської діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу забезпечить зниження показника загального рівня ризику господарської діяльності підприємств: для ПрАТ «Агротон» на 0,71-1,67; для ТОВ «Старобільський елеватор» на 0,6-1,55; для ТОВ «Айдарський пекар» на 0,67-1,63.

Таким чином, за результатами дослідження запропоновано інструментарій формування адаптивної стратегії управління ризиками господарської діяльності зернопродуктового підприємства на основі використання комплексної експертної оцінки рівня ризику, елементів теорії ігор, принципів адаптивності систем управління та диверсифікації.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі вирішено важливе науково-практичне завдання щодо обґрунтування теоретико-методичних положень та удосконалення інструментарію управління ризиком господарської діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу в Україні.

За результатами наукового дослідження зроблено такі висновки:

1. На підставі аналізу джерел наукової літератури щодо генезису наукових підходів до визначення сутності й управління економічними ризиками суб'єктів господарювання виділено основні ознаки ризику господарської діяльності, а саме: ймовірність виникнення незапланованих втрат ресурсів у результаті прийняття рішень; відхилення фінансово-економічних результатів діяльності від запланованих; наявність альтернатив прийняття управлінських рішень щодо зменшення негативного впливу факторів ризику. Це дало можливість автору

сформулювати поняття «ризик господарської діяльності підприємства», як складної об'єктивно-суб'єктивної категорії, яка характеризується ситуацією ймовірності втрати різного роду ресурсів та/або відхиленням фінансово-економічних результатів господарської діяльності підприємства від запланованих у альтернативних умовах прийняття управлінських рішень;

2. На підставі значної кількості існуючих класифікацій ризиків та з урахуванням їх проектування відносно господарської діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу автором здійснено розподіл факторів ризику господарської діяльності цих підприємств залежно від основних видів бізнес-процесів за можливим ступенем їх керованості, що передбачає можливість відстеження керівництвом підприємства основних факторів ризику й прийняття відповідного управлінського рішення з усунення їх негативного впливу на результати господарської діяльності. Це дало можливість автору у подальшому: по-перше, розробити узагальнену класифікацію методів управління господарськими ризиками на підприємствах зернопродуктового підкомплексу, що дозволяє розглядати інструментарій управління ризиком з різних позицій відповідно до обраного контексту тлумачення сутності господарського ризику; по-друге, виділити два напрями методів управління ризиками з позицій розподілу або передачі ризиків, а саме: методи мінімізації ризиків за рахунок власних ресурсів підприємства та методи розділення та/або передачі ризиків третім особам.

Обґрунтовано, що перспективним методом управління ризиками на підприємствах зернопродуктового підкомплексу є метод диверсифікації, ефективною формою здійснення якого є створення територіальних кластерів, що уявляють собою добровільне територіально-економічне та міжгалузеве об'єднання певних виробничих підприємств, наукових установ і органів влади, пов'язаних між собою складною системою взаємовідносин, основною метою об'єднання яких є реалізація спільних інтересів у сфері збільшення конкурентоспроможності певного виду продукції, товарів, робіт і послуг, підвищення ефективності виробництва й інвестиційної привабливості на макро- і мікрорівнях шляхом виробничого й інформаційного обміну технологій, досвіду й знань, а також зменшення впливу ризиків на господарську діяльність шляхом їх перерозподілу між учасниками (суб'єктами) кластеру.

3. Дослідження та структурування основних проблем і тенденцій розвитку системи управління ризиками на підприємствах зернопродуктового підкомплексу України дало можливість автору розробити схему впливу та взаємозв'язку цих проблем з основними видами ризику в зернопродуктовому підкомплексі України, а також дало підставу для проведення аналізу сучасного стану управління ризиками господарської діяльності на прикладі підприємств зернопродуктового підкомплексу Луганської області.

4. Дослідження сутності, значення й проблем інформаційно-аналітичного забезпечення управління ризиками на рівні держави, галузі та підприємства в контексті інформаційної економіки дало можливість автору визначити основну мету підсистеми інформаційно-аналітичного забезпечення підприємства зернопродуктового підкомплексу та розробити модель інформаційно-аналітичного забезпечення господарської діяльності підприємства зернопродуктового підкомплексу в контексті управління ризиками господарської діяльності, що

забезпечує формалізацію завдань управління ризиками господарської діяльності підприємства шляхом посилення інформаційно-аналітичної складової в системі управління з урахуванням принципу адаптивності.

5. Досліджено інструментарій оцінки ризику втрати платоспроможності на підприємствах зернопродуктового підкомплексу України. Обґрунтовано переваги застосування інтегральних моделей оцінки ризику втрати платоспроможності, та на їх підставі проведено діагностику ризику втрати платоспроможності на прикладі підприємств зернопродуктового підкомплексу Луганської області (ПрАТ «Агротон», ТОВ «Старобільський елеватор» та ТОВ «Айдарський пекар»). Критерії інтерпретації результатів оцінки ризику на основі використання інтегральних моделей діагностики ризику втрати платоспроможності підприємств доповнено критеріями інтерпретації змін показників у динаміці, що розширює аналітичні можливості використаних моделей для прийняття управлінських рішень. Поєднання інструментарію оцінки статичних показників і показників динаміки в межах інтегральних фінансових моделей оцінки ризику втрати платоспроможності з методами рейтингової оцінки дало можливість сформуванню інтегрований інструментарій оцінки ризику втрати платоспроможності підприємства зернопродуктового підкомплексу.

6. Обґрунтовано доцільність використання комплексного підходу до оцінки ризиків втрати платоспроможності на підприємствах зернопродуктового підкомплексу в Україні, що включає аналіз факторів зовнішнього (ризик країни, ризик галузі, ризик регіону та ризик мікросередовища господарювання) та внутрішнього (ризик зниження чистого прибутку) середовища. З метою деталізації інформації про ефективність діяльності досліджуваних зернопереробних підприємств та оцінки ризиків зниження ефективності діяльності аналізованих підприємств досліджено динаміку показників рентабельності власного капіталу та рентабельності продаж з метою виявлення та оцінки факторів ризику, пов'язаних із коливаннями показників ефективності діяльності досліджуваних підприємств протягом попередніх періодів. Оцінку ризиків зниження чистого прибутку та рентабельності підприємств здійснено на основі розрахунку середньоквадратичного відхилення із застосуванням коефіцієнту варіації для нівелювання розбіжностей у масштабах господарської діяльності аналізованих підприємств.

7. На основі проведеної експертної оцінки фактори формування ризиків господарської діяльності зернопереробних підприємств структуровані за трьома групами: П – «Природа», Р – «Ринок» та ПП – «Підприємство», що створює передумови для формування аналітичної моделі аналізу ризику господарської діяльності промислового підприємства. Визначено пріоритетні напрями удосконалення державного управління ризиками на підприємствах зернопродуктового підкомплексу України й удосконалена методика розрахунку мінімальної заставної (або інтервенційної) ціни для підприємств, що знаходяться у зоні ризикованого землеробства, за рахунок включення до структури ціни індексу страхових витрат за умови визначення критичного рівня показника зонального ризику.

8. Досліджено проблеми формування математичних моделей оцінки ризиків господарської діяльності агропромислового підприємства. Обґрунтовано

доцільність використання експертних оцінок у процесі вирішення слабоформалізованих задач діагностики ризиків господарської діяльності агропромислових підприємств на прикладі зернопродуктового підкомплексу. Розроблено математичний інструментарій і процедури комплексної експертної оцінки загального рівня ризику господарської діяльності зернопереробних підприємств, які включають визначення структури факторів ризику та їх безпосередню експертну оцінку. Здійснено комплексну експертну оцінку загального рівня ризику господарської діяльності на прикладі підприємств зернопродуктового підкомплексу. За результатами проведеної комплексної експертної оцінки загального рівня ризику господарської діяльності на прикладі підприємств зернопродуктового підкомплексу середній рівень ризику отриманий для ПрАТ «Агротон» ($R_{заг}=2,71$) та ТОВ «Старобільський елеватор» ($R_{заг}=2,94$), високий рівень ризику отримано для ТОВ «Айдарський пекар» ($R_{заг}=3,34$).

9. Сформовано модель вибору стратегії управління ризиками господарської діяльності підприємства зернопродуктового підкомплексу, що характеризує набір ігрових ситуацій, в яких беруть участь три умовних гравці – «природа», «ринок», «підприємство», характер дії та взаємодії яких характеризують ставлення керівництва до управління ризиками та визначають вибір лише одним гравцем – підприємством певної стратегії управління ризиками. Запропонована модель передбачає використання адаптивного принципу, що характеризує додаткові можливості підприємства коректувати стратегію управління ризиками господарської діяльності відповідно до інформації про вплив факторів ризику, отриманої та уточненої у процесі самої гри, тобто господарської діяльності; створює передумови для підвищення ефективності стратегічних управлінських рішень у галузі ризик-менеджменту.

Визначено ефективність запропонованого в дисертаційній роботі комплексу заходів щодо удосконалення управління ризиками господарської діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу, що полягає в зниженні показника загального рівня ризику господарської діяльності підприємств ($R_{заг}$): для ПрАТ «Агротон» на 0,71-1,67; для ТОВ «Старобільський елеватор» на 0,6-1,55; для ТОВ «Айдарський пекар» на 0,67-1,63.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Колективна монографія:

1. Мартинова Л. В. Дослідження сутності та адаптаційного потенціалу кластерів в сфері АПК. Організаційно-економічний розвиток агропромислового виробництва у сучасних умовах : кол. монографія / під заг. ред. проф. В. М. Гончарова. Луганськ, 2014. С. 113-123.

Статті у наукових фахових виданнях:

2. Мартинова Л. В. Економічний зміст та фактори ризику господарської діяльності підприємств АПК. *Вісник Харківського національного аграрного університету. Сер. Економічні науки*. 2012. № 5. С. 215-217.

3. Мартинова Л. В. Вибір методів управління господарськими ризиками на підприємствах АПК. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2012. Вип. 80. С. 112-122.

4. Мартинова Л. В., Гончаров В. М. Ринок зерна України: стан, загальні проблеми та ризики. *Вісник Хмельницького національного університету: Економічні науки*. 2013. № 2, т. 3. С. 20-23. (Здобувачем розроблена структура проблемного поля зернового ринку України; запропоновані напрями удосконалення державного регулювання зернового ринку України).

5. Мартинова Л. В., Гончаров В. М., Рудова А. Ю. Визначення економічної сутності кластерів та дослідження їх здатності до адаптації в сфері АПК. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2013. № 4, т. 3 (202). С. 7-13. (Здобувачем досліджено основні підходи до формування кластерних систем в АПК України, а також адаптаційний потенціал кластерів з позицій теорії складності).

6. Мартинова Л. В. Формування математичного інструментарію експертної оцінки ризику господарської діяльності зернопереробного підприємства АПК України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. Економічні науки*. 2014. Вип. 5. С. 213-217.

7. Мартинова Л. В. Розробка інструментарію формування адаптивної стратегії управління ризиками господарської діяльності зернопереробного підприємства на основі теорії ігор. *Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля*. 2014. № 8 (215). С. 119-126.

8. Мартинова Л. В. Особливості державного регулювання ринку зерна в Україні. *Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля*. 2015. № 4 (221). С.177-185.

9. Мартинова Л. В. Інструментарій інтегрованої оцінки ризику втрати платоспроможності підприємств зернопродуктового підкомплексу. *Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля*. 2017. № 10 (240). С.71-77.

10. Мартинова Л. В. Комплексна оцінка ризиків господарської діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу АПК. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 18, ч. 2. С. 79-85.

11. Мартинова Л. В., Нестеренко С.А. Інформаційно-аналітичне забезпечення управління ризиками господарської діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. Сер. Економічні науки*. 2018. № 1 (36). С. 245-254. (Здобувачем розроблено модель інформаційно-аналітичного забезпечення управління ризиками господарської діяльності підприємства зернопродуктового підкомплексу)

Публікації в іноземних виданнях і міжнародних наукометричних базах:

12. Martynova L. Risk : economic contents, factors and methods of management. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2016. Vol. 2, No 2. P. 96 - 104.

Опубліковані наукові праці апробаційного характеру:

13. Мартинова Л. В. Характеристика проблемного поля управління господарськими ризиками підприємств. *Методологія та практика менеджменту в ХХІ столітті : загальнодержавні, галузеві та регіональні аспекти: матеріали VI*

Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 26-27 квітня 2012 р.). Полтава, 2012. С. 138-140.

14. Мартинова Л. В. Кластери та їх роль в диверсифікації ризиків суб'єктів аграрного сектору економіки. Стратегія збалансованого розвитку агроєкосистем України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 березня 2013 р.). Київ, 2013. С. 97-99.

15. Мартинова Л. В. Комплексна оцінка ризиків господарської діяльності підприємств зернопереробної галузі АПК України. Фінансові механізми розвитку України в умовах економічної нестабільності: тези доповідей I Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Луганськ, 27-29 березня 2014 р.). Луганськ, 2013. С. 43-46.

16. Мартинова Л. В. Напрямки удосконалення управління ризиками на підприємствах зернової та зернопереробної галузі України. Актуальні проблеми використання економічного потенціалу : держава, регіон, підприємство : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. студентів і молодих учених (м. Бердянськ, 10-11 квітня 2014 р.). Донецьк, 2014. С. 140-141.

17. Мартинова Л. В. Використання математичного інструментарію при проведенні експертної оцінки ризиків зернопереробних підприємств. Пошук ефективних механізмів господарювання в контексті сучасної економічної теорії : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 30-31 травня 2014 р.): у 2-х ч. Одеса, 2014. Ч.1. С. 35-38.

18. Мартинова Л. В. Напрями удосконалення системи управління ризиками господарської діяльності на підприємствах зернопереробної галузі. Бюджетно-податкова політика України: до і після АТО на Донбасі: тези доповідей V Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Сєверодонецьк, 20 листопада 2014 р.). Сєверодонецьк, 2014. С. 31-34.

19. Мартинова Л. В. Особливості державного регулювання ринку зерна в Україні. Модернізація фінансово-кредитної системи : досвід та перспективи: тези доповідей II Міжнар. наук.-практ. Інтернет – конф. (м. Сєверодонецьк, 27-29 квітня 2015 р.). Сєверодонецьк, 2015. С. 7-9.

20. Мартинова Л. В. Роль інформаційно-аналітичного забезпечення в управлінні господарськими ризиками підприємства. Modern Transformation of Economics and Management in the Era of Globalization: Conference Proceedings (Klaipeda, January 29, 2016). Klaipeda, 2016. P. 78-81.

21. Мартинова Л. В. Інтегрована оцінка ризику втрати платоспроможності в системі антикризового управління підприємством зернопродуктового підкомплексу. Залучення соціально відповідальних інвестицій: проблеми і перспективи: тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23 березня 2018 року). Київ, 2018. С. 66-70.

22. Мартинова Л. В. Модель формування господарського ризику підприємства зернопродуктового підкомплексу АПК. Перспективні напрямки розвитку економіки, управління та права : теорія і практика: тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 12 березня 2018 року): у 3-х ч. Полтава, 2018. Ч 1. С. 38-39.

АНОТАЦІЯ

Мартінова Л.В. Управління ризиками господарської діяльності на підприємствах зернопродуктового підкомплексу. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» - Таврійський державний агротехнологічний університет, Мелітополь, 2018.

У дисертаційній роботі узагальнено підходи до визначення сутності ризиків господарської діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу. Здійснено структурування методів управління ризиками та встановлено взаємозв'язок проблемного поля розвитку зернопродуктового підкомплексу із факторами ризику зернової галузі. Розроблено підходи до формування інформаційно-аналітичної моделі управління господарською діяльністю підприємства в умовах ризику. Сформовано інструментарій оцінки ризику втрати платоспроможності підприємства на основі поєднання інтегрованих фінансових моделей та методів рейтингової оцінки. Визначено індикатори факторів ризику макро- й мікросередовища господарювання підприємств зернопродуктового підкомплексу в межах комплексної оцінки ризиків господарської діяльності підприємства. Запропоновано напрямки удосконалення державного регулювання розвитку зернопродуктового підкомплексу. Розроблено математичний інструментарій експертної комплексної оцінки ризику господарської діяльності підприємства зернопродуктового підкомплексу на основі структурування факторів ризику, обумовлених впливом природно-кліматичних факторів, факторів ринку та внутрішніх факторів, обумовлених діяльністю підприємства. Запропоновано процедури формування адаптивної стратегії управління ризиками господарської діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу на основі теорії ігор.

Ключові слова: управління ризиком, фактори ризику, зернопродуктовий підкомплекс, інструментарій, експертна оцінка, стратегія.

АННОТАЦИЯ

Мартынова Л.В. Управление рисками хозяйственной деятельности на предприятиях зернопродуктового подкомплекса. - Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04 «Экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности)». Таврический государственный агротехнологический университет, Мелитополь, 2018.

Диссертация посвящена решению научно-практических задач, связанных с обоснованием теоретико-методических положений и совершенствованием инструментария управления рисками хозяйственной деятельности предприятий зернопродуктового подкомплекса Украины.

В работе предложена собственная трактовка понятия «риска хозяйственной деятельности», как сложной объективно-субъективной категории, которая характеризуется ситуацией вероятности потери разного рода ресурсов и/или отклонением финансово-экономических результатов деятельности от запланированных в альтернативных условиях принятия управленческого решения.

Автором разработана обобщенная классификация методов управления рисками хозяйственной деятельности на предприятиях зернопродуктового подкомплекса.

Обоснована целесообразность использования методов страхования и диверсификации на предприятиях зернопродуктового подкомплекса в рамках организационной формы территориальных кластеров. На основе контент-анализа автором сформулировано собственное определение понятия «кластер», как добровольного территориально-экономического и межотраслевого объединения производственных предприятий, научных учреждений и органов власти, связанных между собой сложной системой взаимоотношений, основной целью объединения которых является реализация общих интересов в сфере увеличения конкурентоспособности определенного вида продукции, товаров, работ и услуг, повышение эффективности производства и инвестиционной привлекательности на макро- и микроуровнях путем производственного и информационного обмена технологиями, опытом и знаниями, а также уменьшения влияния рисков на хозяйственную деятельность путем их перераспределения между участниками (субъектами) кластера.

Исследование комплекса проблем информационно-аналитического обеспечения управления рисками предприятия зернопродуктового подкомплекса в контексте информационной экономики, позволило автору определить основную цель подсистемы информационно-аналитического обеспечения предприятия зернопродуктового подкомплекса и разработать модель информационно-аналитического обеспечения хозяйственной деятельности предприятия зернопродуктового подкомплекса в контексте управления рисками хозяйственной деятельности.

На основе объединения интегральных финансовых моделей оценки риска потери платежеспособности с методами рейтинговой оценки сформирован интегрированный инструментарий оценки риска потери платежеспособности предприятий зернопродуктового подкомплекса.

Обоснована целесообразность использования комплексного подхода к оценке рисков хозяйственной деятельности на предприятиях зернопродуктового подкомплекса Украины. В результате проведенной экспертной комплексной оценки факторы формирования рисков хозяйственной деятельности предприятий зернопродуктового подкомплекса структурированы по трем группам: П - «Природа», Р - «Рынок» и ПП - «Предприятие», что создает предпосылки для формирования аналитической модели анализа риска хозяйственной деятельности предприятия зернопродуктового подкомплекса.

В работе предложены приоритетные направления совершенствования государственного управления рисками на предприятиях зернопродуктового подкомплекса Украины, а также усовершенствована методика расчета минимальной залоговой (или интервенционной) цены для предприятий, находящихся в зоне рискованного земледелия, за счет включения в структуру цены индекса страховых расходов при достижении критического уровня показателя зонального риска.

Усовершенствован математический инструментарий и процедура комплексной экспертной оценки общего уровня риска хозяйственной деятельности

предприятий зернопродуктового подкомплекса, включающих определение структуры факторов риска и их экспертную оценку.

Разработана модель выбора стратегии управления рисками хозяйственной деятельности предприятия зернопродуктового подкомплекса, характеризующая набор игровых ситуаций, в которых принимают участие три условных игрока «природа», «рынок» и «предприятие». Предложенная модель предполагает: использование адаптивного принципа, характеризующего дополнительные возможности предприятия корректировать стратегию управления рисками хозяйственной деятельности в соответствии с информацией о влиянии факторов риска, полученной и уточненной в процессе самой игры, то есть хозяйственной деятельности, а также создает предпосылки для повышения эффективности управленческих решений в области антирискового управления на предприятии зернопродуктового подкомплекса.

Ключевые слова: управление риском, факторы риска, зернопродуктовый подкомплекс, инструментарий, экспертная оценка, стратегия.

ANNOTATION

Martynova L.V. Management of economic activity risks at the enterprises of grain products subcomplex. - Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation for the degree of candidate of economic sciences in the specialty 08.00.04 "Economics and management of enterprises (by types of economic activity)" - Tавria State Agrotechnological University, Melitopol, 2018.

The dissertation work summarizes the approaches determining the nature of the economic activity risks of enterprises of grain products subcomplex. The structuring of risk management methods was carried out and the interrelation of the problematic field of development of grain products subcomplex with the risk factors of the grain industry was established. The approaches to the formation of information-analytical model of economic activity management of the enterprise at risk were developed. A toolkit for assessing the risk of loss of the company's capacity to pay based on a combination of integrated financial models and rating methods has been formed. The indicators of risk factors of the macro- and microenterprise of the enterprises of the grain-product subcomplex are determined within the limits of the complex assessment of the risks of the enterprise's economic activity. The directions for improving the state regulation of the development of grain products subcomplex are proposed. A mathematical toolkit has been developed for expert integrated risk assessment of the economic activity of an enterprise of grain products subcomplex based on the structuring of risk factors caused by the impact of climatic factors, market factors and internal factors that are caused by the enterprise. Proposed procedures for the formation of an adaptive risk management strategy for the economic activities of grain production enterprises are based on a game theory.

Key words: risk management, risk factors, grain products subcomplex, toolkit, expert assessment, strategy.

Підписано до друку 24.10.2018. Формат 60x84/16
Папір друкарський. Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 0,9. Наклад 100 примірників. Зам. №85.

Надруковано у видавництві СНУ ім. В. Даля
Свідоцтво про реєстрацію: серія ДК №1620 від 18.12.03 р.
просп. Центральний 59-А, м. Сєверодонецьк, 93400, Україна